

ILIE BOGDESCO, UN GENIU AL GRAFICII DE CARTE

Dr. hab. **Tudor STAVILĂ**

Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

În 2010, la Sankt Petersburg s-a stins din viață Ilie Bogdesco, personalitate notorie a graficiei de carte de la noi, unicul artist plastic moldovean membru titular al Academiei de Arte din fosta URSS, caligraf genial și autor al ilustrațiilor realizate pentru circa 100 de cărți, devenite clasice și cunoscute în arta europeană.

A scris, locuind la Sankt Petersburg, o carte de memorii, intitulată *Cerc după cerc* (Круг за кругом. Alcătuitor Natalia Bagrova, Chișinău, 2014, 135 p.), în care evocă cercurile vieții prin care a trecut – copilăria din Butucenii Transnistriei [1, p.13], surghiunul familiei sale în 1933 în Siberia [2, p.14], împruscarea tatălui în 1938 [3, p.19, 20], studiile în orașul Kirov [4, p. 25], războiul care a început când avea 21 de ani [5, p. 27], iarăși studii și revenirea sa la baștină, în fosta Basarabie sau RSS Moldovenească în anul 1953. În memoriile sale descrie cu nostalgie splendoarea locurilor unde a copilărit și ospitalitatea deosebită a moldovenilor, momente pe care la vârsta împlinirii, trecut prin calvarul surghiunului și o viață trăită într-un regim socialist, le-a accentuat fără echivocuri. A fost influențat în copilărie de tatăl său Trofim, de la care a preluat laconismul vorbei și delicatețea caligrafiei, iar de la mamă, Aculina Osinesanu, calitatea de a prețui armonia și frumusețea cotidiană.

L-am cunoscut mai îndeaproape în anii 1982–1984, pe timpurile când exercitam funcția de expert al Uniunii Artiștilor Plastici, iar el era ales președinte – unica funcție eligibilă din perioada sovietică pentru uniunile de creație. A fost un om distant în raport cu interlocutorii, iar umorul său, un pic sarcastic, se dezvăluia o dată pe an, la 20 aprilie, de ziua sa de naștere, pe care tradițional o consemna în atelierul de pe strada Dimo a capitalei, între pereții împânziți cu cărți și ediții rare, cu gravuri și litografii originale adunate din toată Europa. Anume aici își petrecea timpul zilnic, de la orele 11.00 până seara târziu, desenând schițe și crochiuri pentru viitoarele sale ilustrații.

Ca persoană publică, fiind mult timp președintele Uniunii Artiștilor Plastici din Moldova (caz rarism ca fiul unui deportat, din părinți „dușmani ai poporului”, să fie ales și promovat în funcții, în perioada sovietică), nu a beneficiat de postul și talentul său pentru a accede la așa-numitele „comenzi de stat”, rămânând un adept al meritelor profesionale. Nu s-a implicat

Ilie BOGDESCO

20.04.1923–29.03.2010

în intrigi, specifice oamenilor de creație de la noi, lăsând ca ele să se producă fără acordul sau dezacordul său, prioritară rămânând creația. Profund dezamăgit de atitudinea colegilor, care i-au sancționat activitatea la Congresul Uniunii Artiștilor Plastici din 1992, în același an pictorul, împreună cu familia, părăsește Chișinăul și se instalează cu traiul la Sankt Petersburg.

Creația sa a fost reflectată în zeci de monografii și cataloage, în sute de articole și publicații apărute la Chișinău, Moscova și Sankt Petersburg care punctează pas cu pas drumul creației Maestrului – de la cărțile-manuscrite la edițiile rare, tipărite, cu gravurile originale ale graficianului, dar și cu edițiile unicate (în câteva exemplare), cu care și-a încheiat activitatea. Fiecare etapă a vieții sale a avut cronicarii ei: Serghei Grigoriev [5], Dmitrii Golțov [6] și Rifin Gordon [7] la începuturi, Vitalie Tretiakov [8], Raisa Aculov [9], Grigorii Bosenco [10], Andrei Medvedev și Natalia Platonova [11], ulterior.

A cunoscut în profunzime istoria și cultura epocilor precedente, fapt ce i-a permis să aplice în creație o manieră stilistică proprie, ignorând moda operelor afiliate post- sau neoavangardismului, fiind conștient de faptul că valoarea unei opere de artă nu este determinată de prefixele „ismului”. A fost un adept al desenului clasic, fapt care i-a permis să-și perfecționeze măiestria în gravura pe cupru, domeniu uitat și preferat de puțini graficieni din cauza dexterităților tehnologice. Anume acest lucru l-a diferențiat de alți ilustratori de texte, fiind în permanență un pictor original și distinctiv, cu un stil și viziune artistică proprie,

determinată de inovațiile operelor sale în contextul tradițiilor și în spiritul artistic al epocii.

Specificul creației lui Ilie Bogdesco poate fi identificat în teza sa de licență din ultimul an de studiu la Academia de Artă și Arhitectură din Leningrad în anul 1952, când a ilustrat *Iarmarocul din Sorocinsk* de Nicolai Gogol. Scenele și portretele erau surprinse zilnic și fixate în materialul pregătit pentru teza la fața locului, în Sorocinsk. În stampele sale autorul evoca finețea umorului gogolian și coloritul ucrainean inedit. Anume în această primă lucrare se definește pictorul ca maestru al portretului psihologic și al scenelor de gen, care continuă în următoarea sa lucrare – ilustrațiile la poemul lui Alexandr Pușkin *Țiganii* (1952). În amintirile sale pictorul descrie amănunțit cum a însoțit o vară întreagă o tabără de țigani, admirând viața lor nomadă, dezinvoltura, aspirațiile pentru noi locuri și irezistibila atracție pentru noi impresii.

Ambele opere ilustrate de Ilie Bogdesco sunt marcate de narativismul conținutului, fiind primele și ultimele creații în care pictorul urmează fabula scriitorilor. Cunoașterea subtilă a specificului graficii de carte îl orientează spre crearea unor ilustrații în care textul și expresia sa artistică să constituie un tot întreg, armonios și indisolubil. Anume așa sunt ilustrațiile pentru *Punguța cu doi bani* de Ion Creangă (1962, 1977), baladele populare *Miorița* (1967) și *Codreanul* în versiunea lui Vasile Alecsandri (1970) – marcate de virtuozitate, improvizare și executare profesionistă.

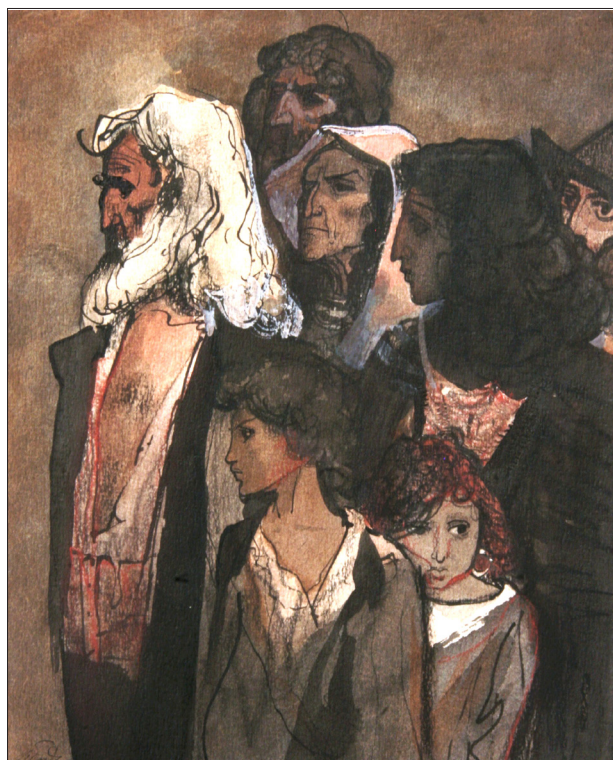
Ilustrațiile acestor cărți Ilie Bogdesco le completează cu fragmente de texte caligrafiate și reactualizează astfel tradițiile cărților miniaturate ale scriitorilor medievali, folosind în acest scop caracterul tipic al literelor medievale, elementele ornamentului decorativ, frontispiciile, inițialele și vinetele, amplificând interacțiunea dintre text și ilustrație care devin o sinteză a imaginii create de pictor și caligrafia textului. Pentru *Miorița* pictorul utilizează fundalul negru, specific covoarelor basarabene, iar în *Codreanul* reflectă dinamismul acțiunii prin vârtejul impetuos al liniilor, aprofundând perceperea emoțională și expresivitatea ilustrațiilor. Pentru fiecare text ilustrat Ilie Bogdesco selectează un anumit model caligrafic, de obicei scrierea semiuncială și cea cursivă a literelor deosebindu-se de varianta lor inițială, medievală.

Activând în anii 1961–1963 în calitate de redactor artistic la Editura „Cartea Moldovenească”, Ilie Bogdesco se concentrează nu doar pe ilustrarea cărților de literatură artistică, ci și pe elaborarea manualelor, activitate în care au fost implicați cei mai talentați graficieni din Moldova (Isai Cârmu, Alexei Colăbneac ș.a.). Coperțile, foile de titlu și frontispiciile pentru manualele de Limbă franceză, Istoria lumii antice, Ma-

Ilie Bogdesco. Schiță la romanul lui Nicolai Gogol *Iarmarocul din Sorocinsk*, 1951

tematica clasa I-a sunt considerate autentice inovații artistice. Iar elaborarea seriei de manuale-model de Literatură națională pentru clasele a VI-a și a XVIII-a au fost menționate la Concursul unional „Arta cărții – 1980” și recomandate ca model universal în spațiul ex-sovietic pentru designul manualelor școlare.

Ilie Bogdesco. *Familie de țigani*. După poemul lui A. S. Pușkin *Țiganii*, 1985

Căutările maestrului se reflectă nu doar în grafica de carte, dar și în arta monumentală. Pentru pictura murală care decorează Casa de Cultură din satul Chițcani, Slobozia, autorii ei, Ilie Bogdesco și Leonid Beleaev, au fost distinși cu Medalia de Aur a Academiei de Arte din Moscova (1969). În grafica de șevalet, pentru seria de linogravuri și desene creată în anii 1964–1966 (*Patria mea*, *Prometeu*, *Apelul*, *Protest*) și pentru *Punguța cu doi bani* de Ion Creangă i-a fost decernat Premiul de Stat al RSS Moldovenești.

În anii 1970–1980 Ilie Bogdesco execută o serie de ilustrații într-o manieră tradițională – cu tuș negru, peniță sau pensulă, care contribuie la descifrarea textului. Așa sunt concepute ilustrațiile la romanul lui Fiodor Dostoevski *Crimă și pedeapsă* (1971), la *Scrieri alese* de Constantin Negruzzi și de Ion Creangă (1972, 1976), la *Cântec despre Roland* (1983), ruptura de la narativism producându-se în *Lauda prostiei* de Erasmus von Rotterdam (1975). Anume ilustrațiile la pamfletul marelui flamand au servit, în continuare, drept exemplu pentru alte ilustrații de carte. Editată la Chișinău în varianta desenului cu tuș și peniță, în perioada anilor 1979–1994, maestrul le transformă în foi gravate, ca un ecou la operele graficienilor germani din secolul al XVI-lea.

În variantele finale, frontispiciul pentru *Lauda prostiei* îl prezintă pe Erasmus cu o privire vicleană, semnificativă, adresată personajelor sale, pe care Ilie Bogdesco le dezvăluie treptat, în următoarele pagini, cu umor sarcastic. Pentru a realiza portretul pamfletistului, pictorul studiază iconografia portretelor marelui umanist (ü; Holbein, 1528; Hopfer și Dü-rer, 1520, 1526), executând numeroase schițe. În consecință, portretul creat de pictorul moldovean, ca și ale ilustrațiilor săi premergători, a depășit limitele graficii de carte devenind o operă de sine stătătoare. Cartea cu 12 gravuri create de Ilie Bogdesco, din cauza complicatei game argintii ale gravurii pe metal, așa și nu a văzut lumina tiparului, circulând prin colecții private, în seturi sau stampe autonome. Tot în aceste ilustrații se remarcă viziunea monumentală a graficianului, evocând într-un spațiu compozițional redus, prin intermediul contrastelor de volum și formă, imensitatea lumii populate de personajele elocvente ale marilor scriitori.

Următorul succes al pictorului a fost ilustrarea cărții lui Jonathan Swift *Călătoriile lui Gulliver*, în tehnica gravurii pe aramă (prima ediție Chișinău, „Lumina”, 1970 și a doua ediție, Chișinău, „Literatura artistică”, 1981), specifică epocii lui Swift, care dezvăluie mai expresiv conținutul cărții marelui satiric, personajele literare, detaliile și particularitățile epocii.

Un loc aparte în creația maestrului îl ocupă ilus-

Ilie Bogdesco. *Uriașul și Gulliver*. Ilustrație la cartea lui Jonathan Swift *Călătoriile lui Gulliver*, 1978

trațiile și designul cărților scriitorilor clasici români. Mai bine de 15 ani consecutiv, Ilie Bogdesco lucrează la dezvăluirea lumii umoristice și grotești a lui Constantin Negruzzi (1973), pune în relevanță înțelepciunea populară de care abundă *Operele alese* de I. Creangă (1976), ilustrează poezia și proza lui Vasile Alecsandri (1986).

Simplitatea și perceperea accesibilă a ilustrațiilor sale ascunde un proces anevoios al căutărilor fixate în numeroase desene și crochiuri, în care momentul decisiv îl joacă paleta diversă a materialelor valorificate și tehnica executării. Într-un caz acestea sunt pensula și cerneala neagră, capabile să redea laconismul și expresivitatea plastică, picturalitatea și profunzimea tonalității, ca în stampele pentru *Iarmarocul din Sorocinsk*. Linia hașurată din *Lauda prostiei* este mai circumstanțială, precisă și detaliată. Neobișnuite și originale sunt ilustrațiile pentru *Călătoriile lui Gulliver*, executate în gravura pe aramă, tehnică utilizată de Ilie Bogdesco și rar întâlnită în timpurile noastre, care pe neașteptate a dezvăluit un nou potențial de creație al pictorului. În tehnica linogravurii sunt executate foile grafice pentru *Crimă și pedeapsă*, menționate cu medalia de aur la Târgul Internațional de Carte din Leipzig (1973).

Perioada activității la Sankt Petersburg s-a dovedit a fi deosebit de prodigioasă. Aici și-a realizat cele mai frumoase ilustrații și modele caligrafice, care astăzi sunt acceptate și prețuite ca variante inegalabile pentru aceste genuri de artă. În ceea ce privește existența cotidiană, nu a dus-o însă prea bine: trăia la periferie și participările la expoziții deveneau tot mai rare, iar acomodarea a durat circa zece ani, când în 2002 a obți-

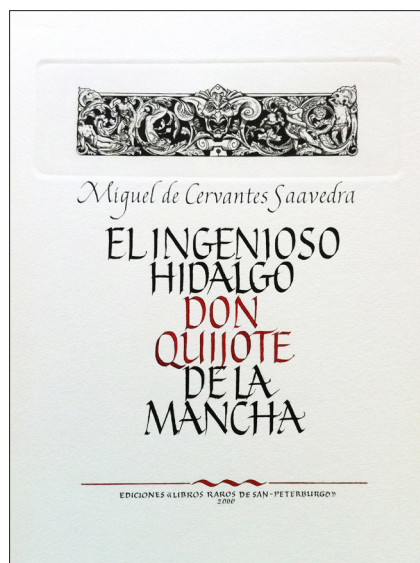
nut funcția de șef al Atelierului de grafică al Academiei de Arte și Arhitectură din Sankt Petersburg. Fiind deja în etate, scria literele cu o mână de chirurg extra fin. Avea o gândire ageră și poziția în orice chestiune și-o expunea răspicat.

A vizitat Chișinăul în două rânduri: în 1998, la expoziția personală de la Muzeul Național de Istorie prilejuită de jubileul său de 75 de ani și în 2003, când onorase o invitație privată. Atunci a prezentat ultima sa lucrare de proporții – *Don Quijote de la Mancha*, caligrafiată manual, incluzând ilustrații executate în gravură pe aramă, tehnica sa preferată. Atunci i s-a propus să revină la baștină, dându-i-se asigurări că guvernul moldovean îi va oferi condiții de viață și creație adecvate, dar cartea scrisă manual în opt exemplare, o operă unicat, nu a suscitât interesul Ministerului Culturii și a plecat înapoi în capitala nordică rusă. La ilustrarea cărții *Don Quijote de la Mancha* Ilie Bogdesco a lucrat timp de 20 de ani (!), primele ilustrații, executate la Chișinău, datând cu anul 1984, iar ultimele cu anul 2004, la Sankt Petersburg.

Varianta finală includea 36 de gravuri în aramă și două frontispicii, adăugând încă un chip al lui *Don Quijote* în arta universală. Foliantul tipărit la Editura „Redkaia kniga” din Sanct Petersburg, în 1998, a fost prima ediție a ilustrațiilor maestrului în formatul cărții. Unicitate și valoare deosebită îi conferă acestei ediții textul caligrafic, scris cu caractere de cursiv italian, având premegători renumiți autori de ilustrații din diverse timpuri – Francesco Goya, Gustave Doré, Pablo Picasso, Salvador Dali ș.a., *Cavalerul tristei figuri* deosebindu-se tranșant în fiecare abordare.

Zeci de expoziții organizate în Franța, Germania, Spania și Rusia au suscitât un interes aparte pentru noua interpretare propusă de Bogdesco, iar maestrul însuși a fost titularizat *Cavalerul gravurii*. Itinerarul expoziției de ilustrații pentru *Don Quijote* a inclus Academia de Arte din Rusia (la cea de-a 175-a aniversare a acesteia, în 2007) Sankt Petersburg (2007, 2008, 2010), Bolișoi Ustiug (2009), Belgorod și Saratov (2011), Madrid (2012) și Moscova (2013). Tot în 2013, se inaugurează două expoziții aniversare la Chișinău – una la Muzeul Național de Artă, iar cealaltă la Centrul Expozițional „Constantin Brâncuși”, ambele cuprinzând lucrări din propriile colecții.

În toate ilustrațiile lui Ilie Bogdesco *Don Quijote* apare diferit: în unele se asociază cu chipul lui Iisus Hristos purtând crucea luptătorului pentru dreptate, iar această asociere este marcată de profunde mesaje umaniste; în gravura *Lupta cu morile de vânt* *Don Quijote* parcă ar despica întunericul, lăsând în urmă lumină; în altele (*Lupta cu leul*, *Don Quijote încătușat*, *Don Quijote în pustiu*, *Reîntoarcerea*) creează senzația

Ilie Bogdesco. Foia de titlu la cartea lui Miguel de Cervantes *Don Quijote*, 2000

unei vigori incerte, lipsite de dreptul de a se avânta în luptă, de a-i apăra pe cei îndoliați și umiliți. La rândul lor, Sancho Panza, Dulcinea del Toboso și alte personaje sunt tratate cu umor fin, care le pune în valoare trăsăturile individuale și comportamentul.

Interesul lui Ilie Bogdesco pentru această satiră genială este firesc, deoarece în toate timpurile au existat asemenea personaje pentru care realitatea înconjurătoare este un element abstract, însuși prototipul existând în afara limitelor temporale, cu lumea sa formată sub influența romanelor cavalești. De aceea personajul principal al maestrului apare permanent pe fundaluri indecise, spațiul fiind amorf, fără legătură cu mediul real, cu grijile, bucuriile și neplăcerile sale cotidiene. Acțiunile, prin contrast, devin dacă nu ridicole, atunci acutizate grotesc.

Un alt aspect important al lecturii personajului *Cavalerului tristei figuri* îl constituie viziunea artistului asupra ilustrației de carte, în care se reflectă sensul filosofic al cărții, patosul umanist și contextul satiric, dezvăluit dinamic în evoluție, compozițiile în ansamblu venind să cuprindă un tot întreg. În aceasta a constat ideea principală a realizării artistice: interpretarea simbolică a temei, monumentalismul ei, formele vagi ale clarobscurului prin contrastul de alb și negru, plenitudinea și intensitatea luminii, aerului și în sfârșit – perfecțiunea desenului.

În cartea sa de memorii *Cerc după cerc*, Ilie Bogdesco vorbește inspirat despre munca anevoioasă asupra gravurilor la *Don Quijote*: „...Am visat să illustrez această carte mulți ani. Dar a fost necesar să trecă timp, să acumulez practica și măiestria profesională necesară... Deoarece chipul *Cavalerului tristei figuri*,

creat de genialul Cervantes, e prea important și amplu, fiind axat pe valorile general-umane. Au fost realizate 39 de gravuri pentru ambele volume *Don Quijote*,... dar mă întorc de fiecare dată și aș fi în stare să o ilustrez la nesfârșit...” [12, p. 56].

Cartea manuscris creată de Ilie Bogdesco se păstrează în Muzeul Ermitaj din Sankt Petersburg, în colecțiile particulare ale Reginei din Marea Britanie și ale Regelui Spaniei, colecții selecte unde ajung puține dintre operele create de contemporani.

În Sankt Petersburg era apreciat, dar nu se simțea acasă. Trăia deziluzia nesolicitării de către poporul său. Dorința de a reveni îl bântuia, dar se cerea și un efort din partea guvernului care a rămas rece la inițiativele propriilor funcționari de la Ministerul Culturii. Se simțea neglijat. A promovat o cunoaștere profundă a specificului național, dar nu a fost înțeles de unii colegi de breaslă ce promovau același specific. Fie că el, ca transnistrean, avea o altă viziune sau, pur și simplu, simțea niște lucruri pe care alții nu le percepeau la nivelul respectiv.

Indiferent de diferențele de opinii trebuie să recunoaștem că în materie de ilustrare a cărții era un maestru desăvârșit. Un alt Bogdesco, cu siguranță, Moldova nu-l va mai avea în următoarea sută de ani.

Ilie Bogdesco. Stela funerară din Ordășei, Telenești, 1984

Pe parcursul vieții, s-a bucurat de numeroase mențiuni și distincții: Medalii de aur și bronz (Leipzig 1973 și Moscova, 1975), diploma de gradul I la concursurile unionale de arta a cărții (1962, 1978, 1983), Diploma „Ivan Fiodorov” la Concursul XXII unional de artă a cărții pentru ilustrațiile la romanul *Călătoriile lui Gulliver* (1981). Artist al poporului din URSS (1963), membru corespondent (1975) și membru titular (1984) al Academiei de Arte a URSS. Președinte al UAP din RSSM (1972–1992), membru al secretariatului UAP din URSS. Mențiuni: Premiul de Stat al RSSM (1966), Maestru al Artei din RSSM (1960), Laureat al Premiului de Stat al RSSM pentru ilustrațiile la *Punguța cu doi bani* de I. Creangă (1962), două ordine „Drapelul Roșu de Muncă”, Ordinul „Revoluția din Octombrie”, Medalia „Pentru merite deosebite în muncă”, „Ordinul Republicii”.

A decedat în exil, unde se retrăsese benevol, dar față de mica sa patrie a nutrit o dragoste aparte, uitând de frustrările de care a avut parte aici. A dispărut un om, am pierdut un patrimoniu.

P.S. Autorul și redacția revistei *Akademios* datorează mulțumiri fotografului Iurie Foca, artiștilor plastici Vasile Nașcu și Alexei Colâbneac, arhitectului Mihail Orlov pentru contribuția la ilustrarea acestei ediții cu lucrări ale maestrului Ilie Bogdesco.

BIBLIOGRAFIE

1. Butuceni, p. 6-13. În: Круг за кругом. Alcătuitor Natalia Bagrova, Кишинэу, 2014, 135 p.
2. Op. cit., Familia, p. 14.
3. Op. cit., Arestul și surghiunul, p. 19, 20.
4. Op. cit., Studiile și războiul, p. 25-27.
5. Григорьев С. И. Богдеско. М.: Советский художник, 1970.
6. Гольцов Д. Графики Советской Молдавии, Москва, Советский художник, 1981, p. 16 - 27; Гольцов Д. Илья Богдеско. Москва, Советский художник, 1987, 150 p.
7. Гордин Р. И. Богдеско. Книжная графика. Кишинев: Лумина, 1977.
8. Третьяков В. Илья Богдеско. «Дон Кихот». Создание образа. Ил. И.Т. Богдеско. Санкт-Петербург, Вита Нова, 2011.
9. Илья Богдеско. Книжная графика. Каталог выставки произведений. М.: Советский художник, 1987 (D. Golțov, autor al studiului introductiv); Илья Богдеско. Каталог выставки. Сольвычегодск и Великий Устюг. 2002 (R. Aculov, autor al studiului introductiv)
10. Круг за кругом. Alcătuitor Natalia Bagrova, Chișinău, 2014 (G. Bosenco, autor al studiului introductiv).
11. Илья Богдеско. Графика. Каталог. СПб. Российская Академия художеств, 2004 (A. Medvedev, N. Platonova, autori ai studiului introductiv).
12. Круг за кругом. Op. cit., p. 56.